

BƏHAI DİNİ: İSLAM TƏRİQƏTİ, YOXSA MÜSTƏQİL DİN

(Əvvəli 4-cü səh.)

Yarandığı ilk dövrlərdə bu din Şimali Azərbaycanda da öz ardıcıllarını tapırdı. Artıq XIX əsrin 60-70-ci illərində Bakı, Gəncə, Naxçıvan, Balaxanı, Salyan, Bərdə, Şamaxı və digər yaşayış məntəqələrində bəhai icmaları fəaliyyət göstərirdi. Stalin rejimi dövründə, 1937-38-ci illərdə SSRİ - də, o cümlədən Azərbaycanda bəhai dini ardıcıllarına qarşı aparılan təqiblər yüzlərlə fəal üzvün öldürülməsi, minlərlə insanın həbsxanalara salınması və sürgünə göndərilməsi ilə nəticələndi. Bu təqiblər yerli icmaları zəiflətsə də, Azərbaycanda Bəhai dinini məhv edə bilmədi. Fiziki təqiblərlə yanaşı ölkədə bəhailərə qarşı iftira və böhtan kompaniyası da aparılırdı. Bəhai icmalarının fəaliyyətinə qoyulmuş qadağalar XX əsrin 90-cı illərinin, sovet dövlətinin süqutuna kimi qüvvədə qalmışdır. Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra insan haqlarının qorunması sahəsində atılmış bir sıra ciddi addımlar, o cümlədən Etiqad Azadlığı haqda Qanunun qəbul olunması bəhai icmalarına açıq fəaliyyət üçün şərait yaratdı.

Təriqət, yoxsa müstəqil din. Müsəlman ölkəsi İranda yaranmasına baxmayaraq, Xristianlıq İudaizmdən və ya İslam Xristianlıqdan fərqləndiyi kimi, Bəhai dini də İslamdan fərqlənir. Hələ XIX əsrin ortalarında Babi və Bəhai dini təlimləri və onların Peygəmbərləri - Həzrət Bab və Həzrət Bəhaullahın Yazıları və şəxsiyyəti tədqiqatçıları vaxtaşırı özüne cəlb edirdi. Babilik təliminin ilk tədqiqi Peterburq Universitetinin professoru Mirza Kazım Bəyə məxsus olmuşdur. Mirza Kazım Bəyin "Bab və bəbilər" əsəri 1865-ci ildə nəşrdən çıxmış, bir il sonra fransız dilinə tərcümə edilmişdir. XIX əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəllərində M.A.Qamazov, M.F.Axundov, B.R.Rozen, E.Q.Braun, A.Q.Tumanskii, B.A.Dorn, A.A.Jukovskiy, S.I.Umanes, C.E.Esslemont və başqları yazılarında Babi və Bəhai təlimləri haqqında məlumat vermişlər.

Həzrət Bəhaullah ilə şəxsən görüşmüş E.Q.Braun ilk dəfə

Bəhai təlimini İslamdan fərqləndirərək onu müstəqil din kimi göstərmüşdür. Halbuki sonralar bəzi nüfuzlu tədqiqatçılar Bəhai dinini İslam təriqəti kimi qiymətləndirmiş və onun müstəqil dini təlim olmasını görə bilməmişdilər.

XX əsrin əvvəllərində Bəhai dininə maraq Həzrət Əbdül-Bəha ilə bağlı olmuşdur. İngilis şərqşünası C.E.Esslemont Həzrət Əbdül-Bəhanın Bəhai dinində tutduğu məqama nəzər yetirmiş, Onun haqqında daha ətraflı məlumat vermişdi. Xüsusi təhsili olmayan, həyatının cox hissəsini məhbəs və sürgünlərdə keçirmiş, lakin fars, ərəb, türk dillərini mükəmməl bilən Həzrət Əbdül-Bəha tədqiqatçının özünün dərin teoloji bilikləri, fəlsəfi və etik fikirləri, mütərəqqi ictimai baxışları və rasional düşüncə tərzi ilə heyrətləndirmişdi.

Həzrət Əbdül - Bəha tədqiqatçılara Bəhai Yazlarının, həmçinin Tövrət, İncil, Quran mətnlərinin şərhçisi kimi də tanışdır. Bəhai dininin Peygəmbərlərinin - Bab və Bəhaullahın, həmçinin əvvəlki dinlərin Müqəddəs Yazılardakı metaforlardan, rəmzlərdən ibarət olan və yaxud kifayət qədər anlaşılmayan mətnlərin həqiqi anlamı Həzrət Əbdül-Bəha tərəfindən açıqlanmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, yarandığı gündən bu günə kimi Bəhai dininə aid bütün Müqəddəs Yazilar, dinin əsas Şəxsiyyətlərinin (Həzrət Bab, Həzrət Bəhaullah, Həzrət Əbdül-Bəha, Həzrət Şövqi Əfəndinin) əlyazmaları, məktubları, tarixi hadisələrin protokollaşdırılmış sənədləri, şərhlər, izahlar, fotoskilər və həcmi yüz cildlərlə ölçülən digər sənədlər diqqətlə toplanıllaraq Beynəlxalq Bəhai Mərkəzinin Arxivində qorunub saxlanılmışdır. Bu, tədqiqatçının işini asanlaşdırmaqla yanaşı, tədqiqatın obyektiviliyini artırın əhəmiyyətli amil sayılmalıdır. Bəhai dinindən əvvəlki dinlərin tədqiqi üçün bu cür imkanlar demək olar ki, yox dərəcəsindədir; belə ki, Buddha təliminin həqiqi mahiyyətini izah etmək, İsa Məsih və Zərdüst Peygəmbərin həyatı ilə bağlı hadisələrin həqiqi xronikasını göstərmək, Krişnanın tarixi

şəxsiyyət olmasını əsaslandırımaq olduqca çətindir. Hətta Məhəmməd Peygəmbərin həyatı və şəxsiyyəti haqqında kifayət qədər məlumatlar olsa da, İslam tarixinin ilk dövrləri ilə bağlı bir çox məsələlərin həqiqi izahını bu gün vermək mümkün deyildir.

Hazırda dünyada mövcud on bir asas "canlı" dindən yalnız İslam (VII əsr) və Sihhizmin (XVI əsr) tarixi yüz illiklərlə, qalan dinlər - Hinduizm, Buddizm, Caynizm, Daosizm, Konfuciçilik, Sintoizm, Zərdüştülik, İudaizm və Xristianlıq min illiklərlə ölçülür. Bəhai dini bu dinlərlə müqayisədə çox cavandır (160 il). Onun formallaşmasında sonuncu tarixi mərhələ yalnız 1963-cü ildə Uca Ədalət Evinin qurulması ilə sona çatıbdır. Bu baxımdan, Bəhai dininin əyrənilməsi dinşunas alımlarə onun timsalında dinlərin yaranma və formallaşma mərhələlərini araşdırmaqdən ötrü geniş imkanlar açı bilər.

Müasir dinşünaslıqda dinlər coğrafi yayılmasına və əhatə etdiyi xalqların, millətlərin və etnik qrupların sayına görə iki qrupa bölünür: milli dinlər və dünya dinləri. Milli dinlərə İudaizm, Hinduizm, Sihhizm, Caynizm, Daosizm, Konfuciçilik, Zərdüştülik, Sintoizm aid edilir. Onlardan bəzilərinin (məsələn, Hinduizm, Daosizm, Konfuciçilik) yüz milyonlarla insanı əhatə etməsinə baxmayaraq, bir və ya bir-neçə xalq və etnik qrupu əhatə etdiyinə görə milli dinlər sayılır. Dünya dinləri həm sayına, həm də əhatə dairəsinə görə milli dinlərdən fərqlənir. Bu dinlər yüzlərlə xalq, millət və etnik qrupu əhatə edir. Müasir elmdə yalnız üç din - Xristianlıq, İslam və Buddizm dünya dini hesab olunur. Bəhai dini də ardıcıllarının sayının azlığına baxmayaraq, həm özünün millətlərüstü və universal cəhətlərinə, həm də əhatə dairəsinə görə dünya dini sayıla bilər. Bu məsələyə bir qədər aydınlıq gətirək.

(Davamı gələn sayımızda)